

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.98

Т. В. Ганжа

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ І ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ХАРАКТЕРИСТИЦІ
УМИСНИХ УБИВСТВ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ АБО ЖІНКИ, ЯКА ЗАВІДОМО
ДЛЯ ВИННОГО ПЕРЕБУВАЛА У СТАНІ ВАГІТНОСТІ**

Постановка проблеми. Останні тенденції у кримінальному праві та процесі України свідчать про зростання інтересу до особи злочинця, потерпілого, свідків тощо. Вочевидь, таку ситуацію можна пов'язати з вибраним нашою державою вектором європейської інтеграції та становлення на шлях визнання людини та людського життя найвищою цінністю, що має суспільство. Наприклад, новим кримінальним процесуальним законом, який вступив у силу 13 квітня 2012 р., було введено обмеження щодо часу проведення допиту – допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а загалом – понад вісім годин на день (ч. 2 ст. 224 КПК України), а щодо малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день (ч. 2 ст. 226 КПК України); був забезпечений захист прав володільців житла шляхом обмеження можливостей співробітників правоохоронних органів щодо проникнення до житла чи іншого володіння особи та чіткої регламентації таких випадків (ст. 233 КПК України) тощо. Водночас порівняно з радянськими часами зріс інтерес до вивчення осіб, що вчиняють злочини. Замість категорії «радянський народ» правники, правоохоронці почали вивчати осіб, які апріорі можуть мати особистісні властивості, що значно відрізняють одну особу від іншої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свого часу вивченням осіб злочинців займалась ціла плеяда закордонних і вітчизняних учених-кримінологів і криміналістів. Серед них – Г. Гросс, П. Топінард, Р. Гарофало, Г. Тард, І. Ланге, Б. Скіннер, Е. Дюркгейм, Е. Фромм, Е. Сатерленд, Р. Акерс, Ю.М. Антонян, В.В. Лунєєв, В.Д. Філімонов, Н.Т. Ведерников, Н.Ф. Кузнецова, С.В. Познишев, І.С. Ной, В.Н. Кудрявцев, С.С. Степичев, А.Ф. Зелінський, Л.М. Балабанова, І.М. Даньшин, А.П. Закалюк, В.О. Туляков та інші вчені.

Незважаючи на велику кількість як монографій, так і дисертацій, присвячених проблемам ви-

вчення особи злочинця та потерпілого, це питання залишається актуальним дотепер.

Метою статті є визначення характерних рис, які притаманні особі, що вчиняє вбивства малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, а також характерних рис потерпілих від таких злочинів.

Виклад основного матеріалу. У кримінологічній літературі зазначається, що особа злочинця – це сукупність соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [1]. Потерпілий – це особа, якій злочином безпосередньо завдано моральної, фізичної або майнової шкоди і яка визнана потерпілою у встановленому законом порядку. Поняття «жертва» і «потерпілий» у віктимології вважаються тотожними. У віктимології потерпілий одночасно є основним об'єктом дослідження і одним із основних її понять. Певні напрями проблеми потерпілого і раніше вивчалися кримінологією, кримінальним правом, кримінальним процесом і судовою психологією. Проте віктимологія вивчає їх у комплексі на двох рівнях, які співвідносяться як загальне – злочинність і окреме – злочин [2]. Очевидно, подібне спостерігається також у криміналістиці, де особа злочинця і потерпілого вивчається як у конкретному злочині, так і у групі злочинів одного виду.

Під час проведення дослідження щодо особи злочинця та потерпілого нами були проаналізовані матеріали кримінальних проваджень за останні п'ять років щодо вбивств, де жертвами стали малолітні діти або жінки, які завідомо для злочинця перебували у стані вагітності. Отримані дані дали змогу стверджувати таке.

Здебільшого злочини вчинялися одною особою (88% від вивчених випадків). Зазвичай (86%) убивцею виступав співмешканець матері вбитої дитини або жінки, яка завідомо для злочинця пе-

ребувала у стані вагітності. Цим можна пояснити переважне вчинення злочину одноособово – як правило, злочин відбувається унаслідок сімейної сварки між двома співмешканцями, спонтанно, і ніякі підготовчі дії до вчинення злочину зазвичай не проводяться. Типова подія злочину може виглядати так: Перебуваючи у квартирі, у якій він проживав разом зі своєю співмешканкою, громадянин С., будучи в нетверезому стані, вчинив сварку та бійку зі співмешканкою Т. Під час сварки та бійки, що слідувала після неї, С. вирішив убити малолітню К., дочку своєї співмешканки. К. перебувала у вищевказаній квартирі та була свідком його неправомірних дій. Реалізуючи злочинний намір, спрямований на незаконне позбавлення життя малолітньої К., передбачаючи наслідки своїх дій і бажаючи смерті дитини, С. узяв малолітню К. на руки та умисно викинув її через відчинене вікно балкону квартири, яка розташована на шостому поверсі дев'ятиповерхового будинку.

Від падіння на землю з вікна шостого поверху дитина отримала травми, які у своїй сукупності належать до тілесних ушкоджень середньої тяжкості. Її смерть не настала внаслідок своєчасного надання медичної допомоги, а злочин С. не довів до кінця з причин, що не залежать від його волі.

У 10% вивчених випадків злочин вчинявся безпосередньо матір'ю щодо своєї малолітньої дитини. Зокрема, В., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, за місцем свого проживання у с. Олексіївка Добровеличківського району Кіровоградської області, на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин вчинила сварку зі своїм співмешканцем А., з яким має двох спільних малолітніх дітей. Після того, як А. після сварки покинув місце проживання, в обвинуваченої В. з метою помсти виник умисел на позбавлення життя своїх малолітніх дітей. Реалізуючи свій злочинний намір, діючи умисно та цілеспрямовано, В. за допомогою шматка синтетичної мотузки намагалася позбавити життя малолітніх дітей шляхом їх повішення. Через обставини, які від неї не залежали, злочин до кінця довести не вдалося. В іншому випадку підозрювана Г., будучи в стані алкогольного сп'яніння та перебуваючи на підвір'ї житлового будинку, де вона мешкала разом із цивільним чоловіком, з мотивів небажання здійснювати догляд за своєю дитиною умисно кинула хлопчика кілька разів об землю, заподіявши дитині тяжкі тілесні ушкодження, які призвели до її смерті.

Лише у 4% випадків злочини стосовно малолітніх дітей вчиняються сторонніми особами. Відповідно, здебільшого найбільшу небезпеку для малолітніх дітей, які потерпіли від цього виду злочинів, становили близькі особи, які повинні були їх доглядати та захищати.

Основні причини вбивства малолітніх дітей – зловживання алкогольними напоями, нестача ко-

штів на алкоголь та утримання дітей, їхні крики. Кричати маленькі діти можуть із різних причин, що загалом можна пояснити незадоволеними фізіологічними потребами, які дитина самостійно задовольнити не може, або ж тим чи іншим хворобливим станом [3]. Крики маленьких дітей часто дратують батьків, що перебувають у стані алкогольного сп'яніння і не можуть чи не знають, як задовольнити потреби дитини в нормальний спосіб.

У 12% випадків злочини вчинялися у співучасті, де співучасником виступала співмешканка вбивці – мати малолітньої дитини. Причому в цих випадках співмешканки здебільшого виступали як приховувачі злочину і лише в поодиноких випадках – співвиконавцями.

Наприклад, між співмешканцями В. і З. за місцем їхнього проживання, на підвір'ї виник конфлікт на побутовому ґрунті, під час якого З. узяла до рук спільного малолітнього сина та, погрожуючи В. заподіянням смерті малолітній дитині, віднесла її до розташованого на підвір'ї колодязя з водою. В. висловив сумнів щодо намірів З. вбити їхнього сина. Тоді З. з метою вбивства їхнього малолітнього сина кинула його в колодязь із водою. Відразу після цього В. узяв до рук малолітнього сина З. від попередніх стосунків і з метою вбивства останнього кинув його також у колодязь із водою. Від отриманих тілесних ушкоджень у вигляді механічної асфіксії через утоплення у воді малолітні діти померли на місці події того ж дня.

Варто зазначити, що розглядувані нами злочини вчинялися повнолітніми особами працездатного віку. За статистикою, у 90% випадків злочини учиняли чоловіки і у 10% випадків – жінки. Здебільшого злочини вчинялися у стані алкогольного сп'яніння, у 64% із цих випадків злочинці систематично зловживали алкогольними напоями.

Відсутність роботи або тимчасова низькооплачувана робота, випадкова робота є типовою характеристикою для злочинців, що вчиняють розглядувані нами діяння. У 68% випадків злочинці або не мали роботи взагалі, або ж виконували випадкові чи тимчасові роботи, за яку отримували малу платню.

Щодо сімейного статусу, згідно з отриманими нами даними, злочинці, які вчинили вбивства малолітніх дітей або жінок, які завідомо для винного перебували у стані вагітності, у 88% випадках перебували в цивільному шлюбі і лише у 12% випадків – в офіційному. Практично у всіх випадках спостерігалися попередні чисельні сварки та бійки між співмешканцями або подружжям.

Наявність попередньої судимості часто зазначається у спеціальній літературі як характерна риса осіб, що вчинили вбивства. У нашому випадку кількість злочинців, які раніше мали судимість, становила 44%.

Говорячи про осіб, потерпілих від цього виду злочинів, доцільно вказати, що дослідники, які проводили вивчення неповнолітніх жертв насильницьких злочинів, виділяють такі їхні види: 1) пасивний тип – неповнолітні, які несвідомо ставлять себе під загрозу стати жертвою злочину (підлітки, які не дотримуються правил поведінки та особистої безпеки); 2) активний тип – неповнолітні, які свідомо своїми діями ставлять себе під загрозу стати жертвою злочину (підлітки, в оточенні яких є злочинці, а також підлітки, які самі створюють сприятливу ситуацію для скоєння злочину); 3) агресивний (провокаційний) тип – неповнолітні, які своїми зухвалими діями схиляють особу до вчинення стосовно них злочину; 4) добровільний (піддатливий) тип – неповнолітні, які належать до рецидивних, «хронічних» потерпілих [4, с. 235].

Щодо категорії «малолітні жертви», то нам не вдалося знайти у літературі подібної класифікації, тому ми спробуємо систематизувати власну інформацію. Отже, щодо жертв розглядуваних нами злочинів було отримано такі дані: 54% потерпілих становили діти до трьох років, 46% – від трьох до тринадцяти включно; 55% потерпілих – хлопчики, 45% – дівчатка. Часто діти не доглядалися належним чином, через що часто плакали та кричали. Діти старше 3-х років, за словами злочинців «не правильно себе поводити», «не робили, що їм говорять», «не слухалися старших», «псували речі» тощо. Отже, малолітніх жертв, на нашу думку, можна віднести до одної з двох категорій: 1) діти до 3-х років, найчастіше – немовлята, які нездатні задовольнити власні потреби і привертають до себе увагу криком, що дратує майбутнього злочинця; 2) діти старше 3-х років, які не поведуть себе так, як вважає за потрібне потенційний злочинець.

Треба зазначити, що здебільшого (56%) потерпілі малолітні діти є сумісними дітьми співмешканців. Причому в досить значимій частині випадків (близько 17%) підозрюваний співмешканець до вчинення злочину висловлював сумніви щодо його батьківства. Відповідно, можна виділити третю категорію малолітніх потерпілих – тих, які незалежно від віку дратують майбутнього злочинця самим фактом свого існування, як постійне нагадування про реальну чи уявну «зраду» співмешканки і причина насмішок і пліток із боку знайомих і родичів.

Ситуація із сумнівами співмешканця в батьківстві спостерігається також у злочинах, де потерпілою є вагітна жінка (близько 21%). Наприклад, у с. Коханівка Петропавлівського району Дніпропетровської області унаслідок взаємовідносин підозрюваного К. та потерпілої А. остання завагітніла. Після повідомлення про її вагітність у К. виникла безпідставна підозра в подружній

невірності А., у зв'язку з чим підозрюваний К. почав вимагати від А. пояснень щодо підтвердження його батьківства. Не отримавши переконливих пояснень і доказів свого батьківства, керуючись ревнощами, К. вирішив убити вагітну А., що й зробив, нанісши потерпілій кілька проникаючих колото-різаних ножових ран.

Оскільки не у кожному матеріалі провадження відображається інформація щодо сумнівів підозрюваного в його батьківстві народженої чи ще ненародженої дитини та оскільки іноді вона може вважатися слідчими неважливою, можна висунути припущення, що цей відсоток насправді має бути суттєво більшим. Очевидно, у матеріалах кримінального провадження обов'язково зазначається така інформація, коли вона є основною причиною, або досить суттєвою у комплексі причин учинення злочину щодо малолітньої дитини або вагітної жінки; в інших випадках слідчі можуть її не враховувати. 44% потерпілих – це діти співмешканки від попереднього шлюбу. Випадків учинення злочинів щодо малолітніх дітей співмешканця від його попереднього шлюбу серед вивчених матеріалів нами виявлено не було.

Висновки. Враховуючи викладене вище, можна визначити риси, характерні для осіб, які вчиняють вбивство малолітньої дитини, або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. Здебільшого це повнолітній чоловік, який учиняє злочин одноособово; агресивний; зловживає алкогольними напоями; має неповну середню або середньо-спеціальну освіту; не працює або працює на тимчасовій чи випадковій низькооплачуваній роботі; може бути як раніше судимим, так і несудимим; перебуває в цивільному шлюбі; регулярно вчиняє сварки та бійки зі своєю співмешканкою; частіше вчиняє злочин щодо дітей співмешканки, але може вчинити злочин також щодо сумісних із нею дітей. Досить часто висловлює сумніви у своєму батьківстві щодо сумісних дітей чи щодо ненародженої дитини вагітної жінки.

Щодо потерпілих-дітей, то це здебільшого хлопчики, однак їх відсоток не набагато більший, ніж дівчаток. Більше половини потерпілих дітей – у віці до 3-х років. Часто діти були недоглянутими належним чином, через що постійно плакали чи кричали. Здебільшого потерпілі малолітні діти є сумісними дітьми співмешканців, менше половини – це діти співмешканки від попереднього шлюбу.

Потерпілі вагітні жінки здебільшого у віці від 18 до 30 років часто вживають алкогольні напої разом зі своїм співмешканцем, навіть у стані вагітності. Мають неповну середню або середньо-спеціальну освіту. До вагітності зазвичай ніде не працювали або виконували тимчасову чи випадкову роботу за невелику платню.

Література

1. Иванов Ю.Ф., Джужа О.М. Кримінологія: навч. посібник. К.: Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.
2. Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Кримінологія: курс лекцій. К.: МАУП, 2002. 295 с. URL: <http://textbooks.net.ua/content/category/8/38/11>.
3. Комаровский Е.О. Причины плача. *Веб-сайт Е.О. Комаровского*. URL: <http://www.komarovskiy.net/knigi/prichiny-placha.html>.
4. Андріяшевська М.С. Неповнолітні як жертви злочину та їхня роль у механізмі злочинної поведінки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 234–238.

Анотація

Ганжа Т. В. Особа злочинця і потерпілого у криміналістичній характеристиці умисних убивств малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. – Стаття.

У статті автором визначено і розкрито характерні риси осіб, що вчиняють умисні вбивства малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, а також потерпілих від таких злочинів. На підставі аналізу кримінальних проваджень було складено типовий соціально-психологічний портрет злочинців та їхніх жертв. Встановлено, що здебільшого ці злочини вчиняються співмешканцями щодо своїх цивільних дружин або ж щодо їхніх сумісних дітей чи дітей цивільної дружини від попереднього шлюбу. Нерідко потенційні злочинці і потерпілі вагітні жінки перед злочинном разом уживають алкогольні напої. Визначена основна причина таких убивств – сварки на побутовому ґрунті, а також сумніви у своєму батьківстві, злість на малолітніх дітей, які кричать, потребуючи задоволення своїх фізіологічних потреб.

Ключові слова: криміналістична характеристика, особа злочинця, особа потерпілого, кримінальне провадження, умисне вбивство, розслідування вбивств.

Аннотация

Ганжа Т. В. Личность преступника и потерпевшего в криминалистической характеристике умышленного убийства малолетнего ребенка или женщины, заведомо для виновного находившейся в состоянии беременности. – Статья.

В статье автором определены и раскрыты характерные черты лиц, совершающих умышленные

убийства малолетнего ребенка или женщины, заведомо для виновного находившейся в состоянии беременности, а также лиц, пострадавших от таких преступлений. На основании анализа уголовных производств был составлен типичный социально-психологический портрет преступников и их жертв. Установлено, что в подавляющем большинстве случаев данные преступления совершаются сожителями относительно своих гражданских жен или же в отношении их совместных детей или детей гражданской жены от предыдущего брака. Нередко потенциальные преступники и потерпевшие беременные женщины перед преступлением совместно употребляют алкогольные напитки. Определена основная причина таких убийств – ссоры на бытовой почве, а также сомнения в своем отцовстве, злость на малолетних детей, которые кричат, требуя удовлетворения своих физиологических потребностей.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, личность преступника, личность потерпевшего, уголовное производство, умышленное убийство, расследование убийств.

Summary

Ganzha T. V. The personality of the criminal and the victim in the criminalistic characteristic of the murder of a child or a woman who was obviously pregnant for the guilty. – Article.

In the article, the author identifies and reveals the characteristic features of those who commit intentional murders of a child or a woman who was obviously pregnant for the guilty, and victims of such crimes. Based on the analysis of the materials of relevant criminal proceedings, a typical socio-psychological portrait of such persons was compiled. It has been established that in the overwhelming majority of cases these crimes are committed by male cohabitants against their female partners, or against their joint children, or the children of a female cohabitant partner from a previous marriage. Often, potential criminals and potential victims (pregnant women) jointly consume alcoholic beverages before the crime. The main causes of such killings are quarrels on domestic soil and of doubts of male partners in their fatherhood, anger at young children, who scream, demanding to satisfy their physiological needs.

Key words: criminalistic characteristic, identity of the criminal, identity of the victim, criminal proceedings, intentional murder, investigation of murders.